

MATTI HÄGGSTRÖM:

Akademikerexplosionen

1960-talet var de stora utbildningsreformernas tid. Men på ett område, den eftergymnasiala utbildningens, gjordes planlösheten till bärande princip, skriver informationschefen Matti Häggström i denna artikel. För närvarande får bortåt 90 procent av en årskull någon form av gymnasial utbildning. Ungefär 26 procent går till fortsatta akademiska studier, och detta utan att de planerande myndigheterna vet någonting om hur arbetsmarknaden skall kunna ta emot dem. En liten skrift från SACO har redovisat mycket allvarliga siffror. En bättre arbetsförmedling för akademiker är nödvändig – tyvärr har LO satt sig emot en sådan – ty numera kan akademiker inte utan vidare bli lärare eller få anställning hos stat eller kommun. Den enskilda sektorn borde kunna absorbera flera ungdomar med högre utbildning, och näringslivet får snart anledning att vid universitet och högskolor söka finna lämpliga medarbetare.

»En viss planlöshet är till fördel – förutsett förstås att den är optimistisk och progressiv.» Detta uttalande gjordes av en ledande samhällsplanerare någon gång kring 1950. Vid den tiden hade ännu inte det i dagens politiska diskussion mest nyttjade och följaktligen mest nersolkade honnörordet jämlikhet uppfunnits och kunde sålunda inte ingå i citatet, vilket förmodligen den som fällde det numera upplever som en betydande brist.

På 1960-talet genomfördes under stor enighet mellan de politiska partierna den ena utbildningsreformen efter den andra, åtminstone i teorin. Nu återstår att praktiskt förverkliga dessa. Men på ett område, den eftergymnasiala utbildningens, kommer detta att bli särskilt svårt. Just där gjordes nämligen planlösheten till en bärande princip. Det paradoxala inträffade, att samtidigt som man på samhällsområde efter samhällsområde kom underfund med vikten av planering, lät man utvecklingen vid universitet och högskolor löpa vind för våg. Förhållandena där har sålunda blivit en slående illustration till vådan av planlöshet. Man kan idag se hur ohyggligt mycket pengar som slösats bort, pengar som kunde lagts på produktiva fält inom utbildningen och alltså kommit alla i samhället till del. Oerhörda summor har spenderats på en till ringa nytta varande utbildning för många människor. Oerhörda summor har också dessa lagt ner på en utbildning som de inte fått någon större yrkesmässig glädje av. Grundlurade av en cynisk utbildningspolitik står idag många akademiker arbetslösa och

med 30–40 000 kronor i studieskulder. Det var om denna situation statsrådet Sven Moberg häromåret i en diskussion yttrade ett »så farligt var det väl ändå inte». Det är om denna situation man från statligt håll hävdar att man »bara erbjudit studenterna en utbildning – däremot aldrig annat än något arbete».

År 1950 gick 15 procent av en årskull till gymnasiet. 20 år senare fick närmare 50 procent gymnasial utbildning, varav 30 procent på gymnasiet. Antalet av en årskull 20-åringar som tog studenten var 1950 10 000, dvs 6,5 procent. 1970 uppgick siffran på dem som lämnat gymnasiet till cirka 35 000, alltså 26 procent, och andelen växer uppenbarligen snart till 30-procentstrecket. Dessa siffror, redovisade i en nyligen utkommen och mycket intresseräckande skrift från SACO, »Akademierexplosionen», åskådliggör värtaligt en utbildningsexplosion som givetvis fått en ljupgående, ja revolutionerande effekt på dagens och morgondagens arbetsmarknad.

Stor optimism

Under första hälften av 1960-talet rådde en avsevärd optimism vid universitet och högskolor. Det talades om dynamiken i samhället, vilken för akademikergruppernas del sades innebära en växande efterfrågan på arbetskraft, som i sin tur alstrade ständigt nya behov av längre utbildade. Därtill kom det förhållandet att akademikerens löneutveckling också var positiv. Inte minst de offentliga arbetsgivarna var på den punkten förutseende. De in-

såg det önskvärda i att lönerna på den offentliga sektorn närmades vad som betalades på den enskilda genom att de förra lyftes upp. Idén att via lönepolitiken fortlöpande söka försämma akademikerens privata standard hade då ingen kommit på.

Skälen till den stora efterfrågan på akademiker var i stort sett tre. Utbildningsväsendets utbyggnad krävde mycket folk. Den offentliga sektorn befann sig i en snabb expansion, vilket medförde stort behov av välutbildad arbetskraft. De enskilda arbetsgivarna slutligen accepterade i viss utsträckning även akademiker med felinriktade ämneskombinationer.

Dessa förhållanden föranledde framför allt utbildningsdepartementet till en lätt-sinnig sangvinism. Den innebar bl a att man i stor omfattning bortsåg från relationerna mellan utbildningspolitiken och arbetsmarknadens önskemål och behov. På framför allt vårdsidan, där efterfrågan på arbetskraft var störst, drevs expansionen inte tillnärmelsevis så snabbt som inom universitetens fria fakulteter. Alla, hävdades det stolt, kunde få en akademisk utbildning, om inte annat så till den egna själens fromma. Genom ett negativt urval hamnade följaktligen de, som inte kom in vid de spärrade utbildningsvägarna, vid de fria fakulteterna där studierna ekonomiskt nog kunde ske med hjälp av en bänk, en bok och en lärare. Med diverse metafysiska argument försvarades ivrigt inkonsekvensen i att tillströmningen till exempelvis civilekonomutbildningen nödvändigtvis måste vara reglerad men inte utbildningen i konsthistoria.

UKAS—PUKAS

När man så småningom fick upp ögonen för behovet av adekvat yrkesutbildning tillsattes en utredning. Dess resultat blev UKAS. Detta betänkande utsattes för en stundtals parodisk kritik, som emanerade från två vitt skilda utgångspunkter. Från vänster hävdades att reformen skräddarsyttis »för Wallenberg». För dessa studerande, som endast såg studierna som en selsättningsterapi och en förberedelse för den ofrånkomliga revolutionen och som därför var komplett ointresserade av arbetsmarknadsmöjligheterna efter en eventuellt avlagd examen, framstod en utbildning anpassad efter den privata arbetsmarknadens behov som en kapitalistisk styggelse. För vissa andra svärmare föreföll förlusten av den akademiska friheten lika smärtsam. Båda parter tävlade framgångsrikt med varandra i verklighetsflykt. I själva verket var UKAS inte särskilt väl anpassad efter »Wallenbergs» önskemål. UKAS – liksom dess modifierade form PUKAS – innebar i stort sett en utbildning i riktning mot lärarbanan och just ingenting mer.

Sent vaknade syndarna. I de direktiv som U 68 erhöll fanns dock angivet att arbetsmarknadsbehovet måste få vägleda den framtida utbildningens dimensionering. Det är som sagt sent påtänkt, eftersom reformer på utbildningens område kan genomföras först på sikt, varför det tar en betydande tid innan effekterna behagar infinna sig. Det är allvarligt, då 1960-talets utbildningsexplosion resulterat i en akademikerexplosion, vilken redan detone-

rat och vars skadliga följdverkningar vi redan drabbats av. Ytterligare siffror får belysa läget.

Bekymmersamt på sikt

För 12 år sedan skrevs omkring 7 000 studerande in vid universitet och högskolor. Idag är siffran 25–30 000. Vissa tecken tyder på att den krymper något till följd av akademikernas försämrade framtidsutsikter, men reduceringen lär knappast bli av den storleken att problemen försvinner eller ens minskar nämnvärt.

Än bekymmersammare ter sig svårigheterna i ett något längre perspektiv. Nu är antalet akademiker i yrkesverksam ålder ungefär 135 000. 1980 bedöms de vara 320 000. Därav kommer inte mindre än två tredjedelar från de fria fakulteterna. Samhällsvetarna ökar från cirka 14 000 1970 till bortåt 77 000 ett decennium senare. För humanisterna är motsvarande tal 26 000 respektive 68 000.

Tidigare hette det från många studenter sida att de inte visste vad de skulle välja för yrke, men att de ju alltid kunde bli lärare. Då rådde en betydande lärarbrist. Det läget föreligger inte längre. Sannolikt kommer ämneslärares framtida arbetsmarknad att inskränkas. Inom kort kan bara ungefär 15 procent av de studerande vid de filosofiska fakulteterna få lärarutbildning. Än färre blir det, därest man tvingas reducera intagningen till lärarhögskolorna – och mycket talar för det. Den tid, då läraryrket kunde utnyttjas som reservutgång, är för all framtid förbi.

För närvarande är 60 procent av aka-

demikerna sysselsatta i offentlig tjänst, därav tre fjärdedelar hos staten och en fjärdedel hos kommuner och landsting. 10 procent är fria yrkesutövare, och de återstående 30 procenten är i enskild tjänst. Man kan konstatera att den offentliga sektorns snabba tillväxt nu ofrånkomligen måste dämpas. Skattetrycket har nått därhän att t o m socialdemokraterna tvingats hesitera. Inom kommunerna är det presumtiva behovet av akademiker större, men också kommunalskatternas utveckling har nått en punkt då den strängaste återhållsamhet är påkallad, något som naturligtvis får betydande återverkningar på kommunernas personalpolitik.

Den enskilda sektorn

Återstår den enskilda sektorn. Där är akademikerstätheten alltför ganska låg både jämfört med den offentliga sektorn och med t ex näringslivet i USA. Det är i första hand där chansen finns. Betydande initiativ krävs nu från arbetsmarknadsmyndigheternas sida. Akademikernas arbetsförmedlingsverksamhet måste byggas ut. USA är något av föregångsland på detta område. Där förmedlas akademisk arbetskraft på fyra vägar: genom universitetens egna arbetsförmedlingar, genom den offentliga arbetsförmedlingen, via privata förmedlingsbyråer och genom annonser. På så sätt får den amerikanske akademiker en informations- och förmedlingsservice som står långt över vad som finns i Sverige. SACO föreslår, uppenbarligen välmotiverat, en omorganisation av den svenska arbetsförmedlingen. Olika grup-

per måste få den selektiva service de behöver. Det kan ske genom inrättandet av en utrednings- och slussningscentral för nyexaminerade av alla kategorier. Efter behandling där kan sedan vederbörande hänvisas till den förmedlingsexpedition som bedöms handlägga ärendet bäst. Den nuvarande organisationen av arbetsförmedlingen framstår idag som föråldrad. Tyvärr har LO motsatt sig en hårdare specialisering och större satsning på akademikerförmedlare, vilket uttrycker en inställning präglad av antikverad klassmentalitet.

Har då näringslivet möjligheter och intresse av att absorbera ett ökat antal akademiker? Knappast utan vidare. I skriften »Vart ska alla studenter ta vägen, Sven Moberg?», utgiven av Fria Moderata Studentförbundet, redogörs för en undersökning förbundet gjort bland företagare. Av den framgår att 80 procent av de tillfrågade ansåg att akademiker var i behov av vidareutbildning för att över huvud taget kunna göra en insats i näringslivet — ett våldsamt underbetyg åt utbildningens utformning och belysande för de vattentäta skott, som så länge funnits mellan universiteten och dess avnämare. En bättre yrkesinriktning av studierna är självfallet oundgänglig. Bl a därför måste PUKAS-systemet göras om. Fria Moderata Studentförbundets förslag om alternativkurser och hela utbildningslinjer inriktade på näringslivet och utformade gemensamt av detta och universiteten förefaller vara en förnuftig åtgärd. Murarna mellan näringslivet och universite-

ten kan också undermineras med hjälp av åtgärder som t ex inrättande av ett näringslivets informationskontor vid varje universitet.

Den fortsatta planeringen

Det hette förr att samhälleliga investeringar i utbildning hörde till de mest produktiva satsningarna. Detta gäller troligen fortfarande. Det förutsätter dock att de inte sker planlöst. Det kräver också beredvillighet hos dagens unga generation att satsa även på yrkesområden som tidigare traditionellt rekryterats av icke akademiker, men där arbetsinnehållet nu mycket väl kan motivera befattningshavare med sådan utbildning. Visst kan denna process utlösa komplikationer på arbetsplatserna.

Men den är ändå önskvärd, eftersom den på sikt verkar produktivitetshöjande. En talrik förekomst av akademiker och andra välutbildade är en väldig tillgång för ett land om de utbildats och utnyttjats rätt. Det slöseri som hittills skett är oförsvarligt. Det gäller nu för U 68 att finna former för hur den eftergymnasiala utbildningen skall planeras och dimensioneras. I den mån man lär av misstagen finns rikhaltigt med studiematerial i dokumentationen av utbildningsdepartementets politiska handlande. För att citera »Akademikerexplosionen» är det nämligen »egentligen alldeles orimligt att en höjning av den förhållandevis låga akademikertätheten i Sverige skall behöva betecknas som ett problem».